

אין למדין מן הניסים

מדוע היו גמליו של אברהם זמומים?

אחד הפרטים שאינם מושכים תשומת לב רבה בסיפור שידוכו של יצחק לרבקה, הוא מה שנעשה בעשרת הגמלים שהוליך אליעזר עמו בשעה שנכנס אל בית בתואל.

עניינם של הגמלים בולט, הם הגמלים אשר נשאו על גבם מכל טוב אדוניו של אליעזר, אברהם, והם הגמלים שנעשה בהם מעשה החסד הגדול שפתח את שערי בית ישראל בפני רבקה בת בתואל, שאמרה "גם אתה שתה וגם לגמליך אשאב". אולם עוד דבר אחד נאמר בהם, ובמבט ראשון אפשר אולי לפסוח על המשמעות הגלומה בו: "ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו".

פיתוח זה – מה עניינו? רש"י בפירושו לתורה כותב: "התיר זמם שלהם, שהיה סותם את פיהם, שלא ירעו בדרך בשדות אחרים". בכך הוא ממשיך את הידוע לנו זה מכבר מעת פרדתם של אברהם ולוט, שנסתבבה מאותה תרעומת שנתרעמו רועי אברהם על רועי לוט, ושם ביאר רש"י: "ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט" – לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל". אם כן, כשם שהיה אברהם מקפיד על בהמותיו שלא ייזונו מן הגזל, כך הקפיד גם עבדו. הוא שנאמר מפי הגבורה: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".³

אלא שאין פירוש זה ברור כלל ועיקר. רש"י תומך יתדותיו בדברי המדרש⁴: "גמליו של אברהם אבינו היו ניכרים, בכל מקום שהיו יוצאים – יוצאים זמומים"; אלא שבהמשך מסיק המדרש עצמו שהדברים מוקשים:

"ויבא האיש הביתה וגו'" – התיר זמומיהם. ר' הונא ור' ירמיה שאל לר' חייא בר רבה: לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של רבי פינחס בן יאיר? אתונו של רבי פינחס בן יאיר גזלוה לסטים. עשתה ברשותם שלושה ימים ולא טעמה כלום. אמרו: סופה מתה ומסרחת עלינו את המערה! נשיבנה לבעליה.

א. בראשית יג ז.

ב. שם יח יט.

ג. בראשית רבה נט: יא. וכן בעניין מריבת הרועים (שם מא: ה): "בהמתו של אברהם אבינו הייתה יוצאה זמומה ובהמתו של לוט לא הייתה יוצאה זמומה".

שלוחה ובאה לבית בעליה. כיוון שנכנסה עמדה על פתח בית בעליה, נערה ושמע קולה, אמר: פיתחו לאותה הענייה ותנו לה שתאכל, שיש לה שלושה ימים שלא טעמה דבר, נתנו לה שעורים ולא טעמה. אמרו לו: רבי, שעורים נתנו לה ולא טעמה מהם. אמר להם: עישרתם אותם? אמרו לו: כן. אמר: שמא מן הדמאי נתתם לה? אמרו לו: לא כך לימדתנו רבנו, "הלוקח זרע לבהמה וקמח לעורות ושמן לנר ושמן לסוך בו את הכלים פטורין מן הדמאי"^ד? אמר להם: מה נעשה לה והיא מחמירה על עצמה...^ה

שאלת המדרש – "לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של רבי פנחס בן יאיר?" – נותרת בלא מענה, ובפשטות נראה לומר שהדבר מלמד על דחיית ההבנה לפיה פיתוחם של הגמלים היה הסרת הזמם שחסם את פיהם. כך, למשל, כתב הרמב"ן:

ועניין "ויפתח הגמלים" – שפיתח מוסרי צווארם, כי המנהג להולכים קשורים, או שהיו הולכים חגורים במושב המרכבה אשר עליהם, כלשון "אל יתהלל חגר כמפתח"^ו, "התפתחי מוסרי צוארך"^ז.

ורש"י כתב התיר זמם שלהם... ולשון בראשית רבה... "לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של רבי פנחס בן יאיר?" וזו שאלה לסתור פיתוח הזמם, כי אי אפשר שיהיה החסידות בביתו של רבי פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו, וכאשר חמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו, כל שכן גמליו של אברהם אבינו, ואין צריך לזממם, כי "לא יאָנָה לצדיק כל און"^ח.

מתוך כך אנו נותרים בקושיה אודות פירוש רש"י, שבודאי אף הוא ראה את דברי המדרש והרגיש בקושייתם של ר' הונא ור' ירמיה, ומדוע הביא פירוש דחוי?

בין מופת להנהגה מחנכת

אלא שעומק אחר יש כאן. את שאלת המדרש אפשר לקרוא לא רק כקושיה, אלא גם כשאלה רטורית הבאה להסב את תשומת לבנו לטיבו של אותו מעשה. שלמרות שלא יעלה על הדעת שבהמותיו של אברהם אבינו לא הגיעו למעלת בהמותיו של רבי פינחס בן יאיר,

- ד. דמאי א: ג.
ה. בראשית רבה ס: ח (בתרגום חופשי).
ו. מלכים א' כ יא.
ז. ישעיהו נב ב.
ח. משלי יב כא.

ובודאי לא היו גמליו של אברהם צריכים זמם לפיהם ובשום פנים לא היו אוכלים משדותיהם של אחרים, בכל זאת היה אברהם רגיל לזוממם – וכך גם אליעזר.

מה, באמת, עומק המסר? מדוע זמם אברהם את פי גמליו, בשעה שלא נצרכו לכך כלל ועיקר? את התשובה לשאלה זו העמדנו ככותרת לדברינו – אין למדין מן הניסים. אברהם אבינו היה מחנך לדורו, ולפיכך ביקש להטמיע בתודעתם עד כמה חמור הוא איסור הגזל עד שדין פרוטה כדין מאה, וגם על בהמותיו צריך אדם להשגיח לבל יאכלו בשדה אחר. מעתה, אם היה אברהם מניח לגמליו לצאת ללא זמם, היה אמנם נשמר מן הגזל בעצמו – אך לא היה מלמד דבר לבני דורו. הימנעות הגמלים מאכילה, בדרך נס, אינה מלמדת דבר. משום כך זמם אברהם את פי הגמלים, וכך תהו הכול מדוע הם יוצאים זמומים, והרי אין דרכם של גמלים לנשוך ככלבים, וכששאלו – נענו שהדבר נעשה כדי לשומרם מן הגזל.

עוד נראה לומר שיש בדברי רש"י עומק נוסף. רבים נוטים להתרשם עד מאוד מרבנים גדולים המלומדים בניסים ובמופתים, וכאשר הם מדברים אודותם – עיקר שיחתם היא באותם מופתים, ואילו בתורתם של הרבנים ובמידותיהם הטובות אין הם מרבים לדבר. נדמה שממנהגו של אברהם בגמליו אנו שומעים הדרכה אחרת: התורה מלמדת אותנו שהנסים, עם כל הפלא שבהם, לעולם אינם עיקר בהערכת דמותם של צדיקים.

אם היה סופר מבני דורנו כותב ספר אודות "חיייו של אברהם אבינו והנהגותיו בקודש", היה בוודאי עושה מטעמים מצדקותם של גמליו; ולא בכדי, הרי אפילו במדרש הפליאו את מעשה חמורו של רבי פינחס בן יאיר, המעיד על מדרגה נשגבה של צדיק החי חיי קודש ומעלה עמו גם את קניינו החומרי. אולם התורה אינה מזכירה זאת, כשם שלא הזכירה נסים גדולים אחרים שנעשו לאברהם: את הצלתו מכבשנו של נמרוד או את קפיצת הדרך שנעשתה לאליעזר עבדו כשהלך בשליחותו למצוא אישה לבנו^ט.

מתוך רגישות ללשון הפסוקים עולה שגם כאשר התורה מזכירה מעשה נס שאירע לאבותינו, הוא מוזכר בלשון אגבית. כך, למשל, "וישלח יעקב מלאכים לפניו". ההבנה הפשוטה היא שמדובר במלאכים ממש, כפירוש רש"י, והלא אין מקרא יוצא מידי פשוטו. יחד עם זאת, הפירוש שהשתרש בתודעתנו הוא דווקא זה המחודש יותר – שאותם מלאכים שליחים אנושיים היו^{יא}. ושוב, כשנלחם אברהם בארבעת המלכים התקיפים וניצחם, נאמרת לשון המשתמעת לשתי פנים – "ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם"^{יב}.

ט. שם כד מב.

י. בראשית לב ד.

יא. ראה אונקלוס, חזקוני.

יב. בראשית יד טו.

חכמים מקשיבים לסוד התורה ומגלים שנס נעשה לו בחלקו הראשון של לילה, אמנם הקריאה הפשוטה מסרסת המקרא ומפרשת שנחלקו הוא ועבדיו עליהם לשני ראשים והוסיפו לרודפם גם אחר חשכה².

לאור הדרך שבה בחרה התורה להציג את מאורעותיהם של גדולינו, נשאל: וכי אין הדבר פשוט שנסים ומופתים ליו אותם בכל אשר פנו? והלא על התנאים הקדושים נאמר "זוטי דאית בכו [=קטן שבכם] מחיה מתים"³, וכל שכן שאבותינו הקדושים היו למעלה מעלה מדרגה זו.

אלא שהתורה רוצה לחנך אותנו שהנסים אינם הרושם העיקרי שעלינו לקחת מן ההתבוננות במעשי אבותינו. לא הפלאות שליוו את אברהם אבינו הפכו אותו לאבי האומה, אלא הישרות והמוסר – "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמר דרך ה' לעשות צדקה ומשפט"⁴. אלו הערכים שעליהם מסר את נפשו, אליהם חינך כל ימיו ובהם ראה את עיקר עניינו. נוסף על כך, רק אלו הם חלקי דמותו הגדולה שאליהם אנו הקטנים יכולים להתחבר, ובהם אנו נקראים לומר "מתי יגיעו מעשיי למעשה אברהם יצחק ויעקב"⁵.

והדברים הם מעין דברי ר' חיים מוולוז'ין על רבו, הגר"א, שהיה יכול לחולל מופתים לא פחות מגדולי החסידות בזמנו, שנתפרסמו בהנהגתם הנסית, אך נמנע מלעשות זאת – כי לא רצה לתת למופת מקום מרכזי בהנהגתו (ובסגנון זה התבטא בעל התניא על בית מדרשו של רבו, המגיד ממזריטש, ואמר ששם "התגלגלו מופתים מתחת לשולחן", אבל לאף אחד לא היה פנאי להתכופף ולהגביהם").

מעין הבחנה זו הבחין מרן הרב זצ"ל בדבריו אודות "האישי הגדול, הראוי להיות עמוד התווך בדורו":

האישי הגדול הראוי להיות עמוד התווך בדורו ומשגב לעמו הוא בתכונתו איש כללי. דרכיו ומעשיו, בין הפרטיים בין הכלליים, הם תמיד נושאים עליהם חותם של עולם גדול וכללי. על כן, בהשפיעו בדרכי חייו על העומדים מחוץ למחיצתו הפרטית, תהיה השפעתו ניכרת בדרכים שיש בהם שייכות אל כלל גדול, אל עם שלם, להקימו ולהצליחו.⁶

יג. ראה רש"י שם.

יד. עבודה זרה י, ב.

טו. תנא דבי אליהו רבה (איש שלום), פרק כג.

טז. עין אי"ה ברכות ט: רפח.

זיו השכינה שעל פני הצדיק ונגיעתו במסתופפים בצלו

לתוספת עומק בלימוד זה, נתבונן בדברי הגמרא במסכת ברכות בדרך פירושו של מרן הרב זצ"ל:

"ואמר רבי אבין הלוי כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה, שנאמר: 'ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלקים'^{יז}. וכי לפני האלקים אכלו? והלא לפני משה אכלו! אלא לומר לך: כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו השכינה"^{יח}

זיו שכינה הוא התענוג מנועם ד', שהוא נמצא רק בערך המשיגים המקבלים. כי ההשגה האמיתית בדעת אלקים היא נמנעת, אלא שהמושג המועט לפי ערך המקבלים הוא גם כן די למלאות אורה ושמחת נצח כל מקום שהאור הזה מאיר שם. והנה תלמיד־חכם הגדול בקדושתו – שרמו דרכיו ועומק שכלו וטהרת רגשי לבבו לא יוכלו להיות משוערים כלל אצל אנשים הקטנים ממנו הרבה, כי לא יוכלו לקבל מאורו מצד גודל ערכו – במה אפוא תהיה השפעתו עליהם ראויה שתהיה לפי מידת המקבלים כערך זיו שכינה?

זה אפשר רק בשימוש מוחשי, בסעודה, שההשתתפות הפשוטה מצד האנושיות, שבזה יש שיווי על כל פנים בין גדולי חכמים וקדושי ד' לכל העם, אותה ההתחברות תפעל להיות מתקבלת אור ד' ונטייה גדולה לעבודת ד' ודרכי התורה בלב כל הקרובים והמתחברים לכוחם, מה שלא תוכל כל כך לפעול בעת ההתגלות של כוח חכמתו ועצם קדושתו, שבזה ייראה להם מה גבהו דרכיו מדרכיהם, ויתייאשו בנפשם לומר מי יוכל לדמות לאיש מורם אשר אין כוח בכישרון נפשנו להידמות אליו.

אבל השיווי מצד הגופניות יועיל הרבה להתקבל חלק רב ממידות היקרות של החכם המצוין. והרבה פועל הציור, שהרי גם הוא עם כל יתרונו הוא איש בעל חומר צריך לאכילה וצורכי הגוף, ועם כל זה עלתה בידו לבוא למעלה רמה של קדושת המידות וטהרת הלב והמעשים, נעשה כן אף אנו לערכנו.^{יט}

אף בענייננו – הם הם הדברים. אם הייתה התורה מצייירת את דמותו של אברהם אבינו כדמות שכל אורחותיה נס ופלא, היינו מתייחסים אל הדמות הזו כאל תופעה שאין לה נגיעה ישירה בעולמנו ובחינו. לעומת זאת, כאשר התורה מציגה את אברהם כדמות

יז. שמות יח יב.

יח. ברכות סד, א.

יט. עין־אי"ה ברכות ט: שנו.

הפועלת בעולם הטבעי ומשתמשת באמצעים טבעיים, אנו מתעוררים לקחת דוגמה ולימוד מכל הנהגה ושואפים אף אנו להיות בכלל "בניו וביתו אחריו" – הלומדים ממורשתו הגדולה כיצד לעשות צדקה ומשפט.

בדומה לכך מעיד רבנו הרצי"ה קוק זצ"ל על מעשה פלא שאירע במרן הרב זצ"ל בזמן כהונתו כרבה של יפו, שטיפל באדם שנכנס בו דיבוק והוציא באורח פלא?²

כ. צמח צבי, עמ' מ. ולחיבת הקודש נעתיק את הסיפור כולו: "מדי כותבי אספר לו מעשה שהיה פה (בזמן כהונת מרן הרב בעיר יפו), אשר בודאי עוד לא ידע כבוד תורתו מזה, אע"פ שמעשים אחרים שכאלה היו מתפרסמים פרסום רב בהמון. לפני שלושה שבועות, במוצ"ק תרומה כמדומה, באו ב' ספרדים זקן וצעיר בבכי ובתחנונים לפני כקאאמו"ר על בנו של הזקן – ואחיו של הצעיר כמדומה – שנכנס בו רוח מגולגל, וזה כשנה הוא חולה בסירוגין מחודש לחודש ומשתמש ברופאים וגם ברפואות נשים, נכרים ונכריות, ועתה אומר שלא יניח לו שום רופא ורפואה שבעולם אלא שחכם אברהם כהן קוק יבוא אליו, והוא או הרוח צריך להגיד לו לכקאאמו"ר איזה דבר באוזניו ואז לקולו ישמע, וכשיצוהו לרוח הנכנס בו לצאת ממנו יצא ויירף ממנו וחייה. הוא ציווה להם לאמר לו שגזר עליו שבלילה זה יהי במנוחה ולא יצעהרו ולמחר יבוא אליו. כפי פקודה זו הונח לחולה עד למחרתו, ואז ביום א' בצהריים הלך אליו כאאמו"ר. בדרך שאל את אחי החולה איך יוכל לדבר אתו, ואם הוא יודע לשון הקודש, ועל זה השיב לו בשלילה וכי יתרגם לו ערבית. גם זה אמר, ששום איש לא הזכיר לו את כקאאמו"ר על דבר רפואה על ידו וגם לא ידע כלל מקודם את כקאאמו"ר. בבואו הביתה התרומם מעט החולה ממשכבו באומרו 'ברוך הבא סיניור', ולשאלה ששאלו כאאמו"ר בלשון הקודש ענה בלשון הקודש וכן נמשכה כל שיחתם בלשון הקודש. ובחזירתם חזר והעיד אחיו, שהוא אינו יודע מאז שום דיבור בלשון הקודש. וכשאמר כאאמו"ר שהוא מצוהו לצאת מתוך החולה ולעוזבו הודה לו על זה הרבה ואמר שמרגיש שכעת הוטב לו. בעוד ימים אחדים באו שוב בני משפחתו והביאו החכם באשי ועוד מה'חכמים' הספרדים דפה להשתדל שיבוא שנית, כי אחרי שהניח לו קצת חזר להתענות בעצמת ייסוריו הקודמים. אז הלך שנית וכמה אנשים אתו, וגם בפעם הזאת דברו בלשון הקודש, ובפעם הזאת צעק עליו בקולות גדולים ובגורות חמורות וחרמות והשבעות שייצא ממנו תכף ומיד דרך בוהן רגל שמאל, עד שאמר אחר סירובים רבים שעתה ישמע לו באמת ויצא אבל דווקא דרך עינו או דרך ראשו, וצעק בקול: "דרך עינו דרך ראשו", אבל כאאמו"ר חזר וצעק עליו בקולות גדולים ונוראים כנ"ל שייצא דווקא דרך המקום הנ"ל ולא יזיק לו מאומה בצאתו, ואחרי סירובים פירכס החולה בתנועות משונות איזו שעה קלה וצעק: "אוי, רגלי, רגלי!", ואז הונח לו. אחרי יום באו שוב לומר שהוא מתאונן על כאב רגלו, ואמר להם שזה יעבור במשך ימים אחדים. וסיפר ידידנו מורה"ב ד"ר לוין שבהיותו בבוֹיסק אתנו ספר לו סנדלר אחד שהוא היה מיוסר בייסורים ומכאובים גדולים איזה משך זמן, ובלילה חלם א' שכאאמו"ר שיחיה בא אליו ואמר לו איזה דבר ושיקום ממשכבו ויהיה בריא מחוליו, ובבקר קם אחרי זה והנה הוא בריא לגמרי ולא הרגיש עוד מכל מכאוביו וייסוריו, ולא השתמש עוד בשום רפואה לזה".

מאיך, כאשר נשאל מדוע לא לפרסם סיפורים אלו ושכמותם בכדי לחזק האמונה, התבטא כי "כקאמו"ר... מבטל ערכם של הסיפורים הנ"ל, כי לא בזאת יתהלל המתהלל, כי אם עשות חסד משפט וצדקה והשכל וידוע את ד"כא".

כא. מסופר על ר' לייב, בנו של החפץ חיים, שקהילת חסידים בוורשא בקשו ממנו לספר סיפורי מופתים על אביו זצ"ל. אמר: רגילים לומר צדיק גוזר וה' מקיים, או ה' גוזר גזירה וחסיד מבטלה, אך אבי לא נהג כך. צדיקותו לא התבטאה בכך שהוא ביקש וה' קיים, אלא בכך שכל מה שה' ביקש הוא קיים. שהרי גדולת הצדיק אינה באה לידי ביטוי בנסים שה' עושה למענו, אלא להפך: בכך שהוא עושה מעשים למען ה'. מעין הלקח הזה ניתן ללמוד ממעשה שאירע בראשל"צ הגאון הרב מרדכי אליהו זצ"ל. באחד הספרים שנכתבו אודותיו מסופר כיצד, באחת מנסיעותיו לארצות-הברית, נסע משדה התעופה אל האכסניה ברכבו של יהודי מקומי. באמצע הדרך קרתה תקלה והמנוע עלה באש, אך הרב התפלל ובתוך שניות אחדות שב הרכב לאיתנו והנסיעה נמשכה כסדרה.

והנה, אני עצמי פגשתי את נכדו של הרב, שהשתתף אף הוא באותה נסיעה, ולדבריו – לא דובים ולא יער. הסיפור מסולף עד לבלי הכר. וכך סיפר: באותה נסיעה, בשעה שהגענו לשדה התעופה, המתינו כמה יהודים שבאו על מנת להקביל את פני הרב, וכל אחד מהם קיווה שתיפול בחלקו הזכות להסיע את הרב ברכבו אל האכסניה. הרב התבונן וראה שעומדים שם כמה בעלי בתים אמידיים ואף עשירים, ובתוכם גם אחד שהיה נראה כאדם פשוט. הרב החליט לעלות לרכבו של האחרון. תוך כדי הנסיעה החל צינור המפלט של הרכב, שלא היה חדיש במיוחד, להשמיע רעשים. אחד מאותם גבירים שנדחו על ידי הרב, שנסע מאחורי הרכב, הבחין בכך. הוא עקף את הרכב שבו נסע הרב ואותת לנהגו לעצור. כשעצר, יצא הגביר מרכבו המפואר ובפנים דאגות אמר לרב שעליו לעבור מיד לרכבו, שכן הרכב שבו הוא נוסע עלול להתלקח בכל רגע. הרב הרהר קצרות, ואחר השיב לאותו גביר שהוא נשאר ברכב הנוכחי. הנהג הניע את הרכב, ויצא לדרך. לאחר מעשה סיפר הרב לנכדו שהרגיש שדאגתו של אותו גביר לא הייתה כנה, וכי למעשה ביקש לעצמו תחבולה כיצד יזכה בכל זאת להתפאר בכך שהוא שהסיע את הרב.

כעת נשאל את עצמנו: איזו משתי הגרסאות – האמיתית והמסולפת – תורמת יותר להאדרת דמותו של הרב אליהו זצ"ל? איזה משני הסיפורים מאפשר לנו ללמוד מדרכיו ערך אמיתי? סיפורי מופתים רבים מסופרים אודותיו, ומהם ודאי רבים שהתקיימו בפועל. אולם הערך החינוכי ודאי מתקיים במידה רבה הרבה יותר בסיפורים שבהם ניתן לראות הנהגות פשוטות, ישרות, מוסריות ואמיתיות. וראה מעין זה בהקדמת "התורה המשמחת", אסופת מעשים והנהגות מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל (מאת הרב יוסף אליהו), דרישתו של בן הרב – הרה"ג אברהם דוב אויערבך, אב"ד טבריה – שהסכים להוצאת הספר בתנאי שכל הסיפורים הנכללים בו יבדקו ויימצאו אמת לאמיתה וללא גוזמאות, ואמר שרק כך יוכל הספר להיות לכבודו של אביו.